

KÖZLEMÉNYEK

Bagi Zoltán Péter

A TÖRÖKSEGÉLY KÉRDÉSE AZ 1603. ÉVI REGENSBURGI BIRODALMI GYŰLÉSEN

Az 1598. április 6-án kihirdetett birodalmi gyűlési határozat a rendek és az uralkodó „fogcsikorgatott” kompromisszumát hozta a töröksegély ügyében.¹ A jóváhagyott birodalmi támogatásra az udvar előre felvett hitelek² az Ud-

¹ Az 1597/98. évi regensburgi birodalmi gyűlésre lásd: *Bagi Zoltán*: „... egy ura lesz az egész világnak napkelettől napnyugatig”. A töröksegély kérdése és az 1597/1598. évi regensburgi birodalmi gyűlés. Századok 141. (2007) 1455–1481.

² A tizenöt éves háború hadikiadásairól és azok finanszírozásáról, főképpen pedig Zacharias Geizkofler birodalmi fillérmester hitelfelvételeiről lásd: *Johannes Müller*: Die Verdienste Zacharias Geizkoflers um die Beschaffung der Geldmittel für den Türkenkrieg Kaiser Rudolfs II. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung (a továbbiakban: MIÖG) 21. (1900) 251–304.; *Pálffy Géza*: Der Preis für die Verteidigung der Habsburgmonarchie. Die Kosten der Türkenabwehr in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts. 33–34. In: *Finanzen und Herrschaft. Materielle Grundlagen fürstlicher Politik in den habsburgischen Ländern und im Heiligen Römischen Reich im 16. Jahrhundert*. Hg.: Friedrich Edelmayer, Maximilian Lanzinner und Peter Rauscher. (Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 38.) München 2003. 20–44.; *Peter Rauscher*: Kaiser und Reich. Die Reichstürkenhilfe von Ferdinand I. bis zum Beginn des „Langen Türkenkriegs” (1548–1593) 79. In: *Finanzen und Herrschaft i. m. 45–83.*; *Thomas Winkelbauer*: Ständefreiheit und Fürstenmacht. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter. Teil 1. (Österreichische Geschichte 1522–1699.) Wien 2003. 326–327., 452., 482., 515–522.; *Peter Rauscher*: Die Finanzierung des Kaiserhofs von der Mitte des 16. bis zu Beginn des 18. Jahrhunderts. Eine Analyse der Hofzahlambücher. In: *Hofwirtschaft — l'économie de la cour. Ein ökonomischer Blick auf Hof und Residenz in Spätmittelalter und Früher Neuzeit*. 10. Symposium der Residenzen-Kommission der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, Götting/Schleswig, 23–26. September 2006. Hg.: Gerhard Fouquet, Jan Hirschbiegel und Werner Paravicini. (Residenzenforschung, 21.) Ostfildern 2008. 405–441. *Alexander Sigelen*: Dem ganzen Geschlecht nützlich und rühmlich. Reichspfennigmeister Zacharias Geizkofler zwischen Fürstendienst und Familienpolitik. (Veröffentlichungen der Kommission für geschichtliche Landeskunde in Baden-Württemberg, Reihe B, Bd. 171.) Stuttgart 2009. 117–163. *Kenyeres István*: A Habsburg Monarchia katonai kiadásai az udvari pénztár és a hadi fillérmesterek számadásai alapján, 1543–1623. Adalékok a török elleni küzdelem finanszírozásának történetéhez. In: *Levéltári Közlemények* 78. (2007) 85–138.; *Uő*: Die Kriegsausgaben der Habsburgmonarchie von der Mitte des 16. Jahrhunderts bis zum ersten Drittel des 17. Jahrhunderts. In: *Kriegführung und Staatsfinanzen. Die Habsburgmonarchie und das Heilige Römische Reich vom Dreißigjährigen Krieg bis zum Ende des habsburgischen Kaisertums 1740*. Hg.: Peter Rauscher. (Geschichte in der Epoche Karls V., Bd. 10.) Münster 2010. 41–80. *Uő*: Mibe került a tizenöt éves háború? In: *Auxilium Historiae. Tanulmányok a hetvenesztendő Bertényi Iván tiszteletére*. Szerk.: Körmendi Tamás és Thoroczkay Gábor. Budapest 2009. 163–174.; *Uő*: Hans Unterholzer felső-magyarországi hadi fizetőmester és ismeretlen számadásai (1594–1602). In: *Redite ad cor. Tanulmányok Sahin-Tóth Péter emlékére*. Szerk.: Krász Lilla és Oborni Teréz. Budapest 2008. 221–238. *Uő*: Die Kosten der Türkenabwehr und des Langen Türkenkrieges (1593–1606) in Kontext der ungarischen Finanzen des 16. und 17. Jahrhunderts. In: *Das „Blut des Staatskörpers”*. Hrsg. Peter Rauscher–Andrea Serles–Thomas Winkelbauer. (Historische Zeitschrift, Beiheft

vari Haditanács megbízásából a hadivállalkozók összesen 12 000 német és 6000 vallon, francia és lotaringiai gyalogost, valamint 2600 német lovast és 600 vallon kürasszírt fogadtak fel.³ Ezek az egységek azonban sem Győr visszafoglalásában, sem Adolf von Schwarzenberg⁴ sikeres dunántúli (villám)hadjáratában nem voltak jelen, hiszen olyan későn érkeztek a magyarországi hadszíntérre, hogy csak Buda ostromában vettek részt.⁵ A sikertelenül zárult hadművelet végén a német katonaságot leszerelték és szélnek eresztették, csak az igen lecsökkentett létszámú és összevont vallon, francia és lotaringiai gyalogosok és lovasok maradtak szolgálatban.⁶ Mivel 1599-ben az udvar már nem tudott hasonló nagyságú sereget a hadszíntérre küldeni, ráadásul a táborban maradtakat betegségek és járványok is tizedelték, így a nagyobb szabású hadjárat is elma-

56.) München 2012. 19–41. *Úő*: A Habsburg Monarchia és a Magyar Királyság pénzügyei és hadi költségei a 16. század közepétől a 17. század első harmadáig. In *Történelmi Szemle* 45. (2013) 541–568.

³ Johann Friedrich von Mörsburg Bestallungja 4000 német gyalogos felfogadására, 1598. április 13. Österreichisches Staatsarchiv (a továbbiakban: ÖStA) Kriegsarchiv (a továbbiakban: KA) Bestellungen (a továbbiakban: Best.) 575/1598. Ugyanezen a számon hasonló irat Karl Ludwig Graf zu Sulznak és Hermann Christof Russwormnak; Georges Bayer de Boppard Bestallungja 2400 francia-lotaringiai gyalogos felfogadására, 1598. április 20. ÖStA KA Best. 576/1598. Ugyanezen a számon hasonló irat Hans Reinhard von Schönbergnek. Georg Friedrich von Hohenlohe Bestallungja 1000 német lovas felfogadására, 1598. május 10. ÖStA KA Best. 580/1598.; Barthelomeo Dauern Bestallungja 100 kürasszír felfogadására, 1598. június 22. ÖStA KA Best. 589/1598.; Simon Graf von Lippe Bestallungja 500 kürasszír felfogadására, 1598. július 15. ÖStA KA Best. 587/1598.; Felix von Mosch jelentése Hans von Osterhausen 1000 német lovasának mustrájáról, 1598. augusztus 15. ÖStA KA Hofkriegsratakten (a továbbiakban: HKRA) Prag 1598 No. 22.

⁴ Adolf von Schwarzenberg (1547–1600. július 26.) 1595-ben vonult Magyarországra az általa toborzott vallon lovassággal. 1596-ban főttábornester, II. Rudolf tanácsosa 1596-tól, majd a következő évtől haditanácsos haláláig. 1597. április 2-től 1599 júliusáig a bécsi helyőrségparancsnok. Győr sikeres visszavétele idején a császári csapatok parancsnoka (1598. március 27.). 1598 és 1600 között győri végvidéki főkapitány. 1599-ben ismét főttábornester és ideiglenesen megbízott főhadparancsnok-helyettes. 1600-ban a pápai vár vallon zsoldosainak lázadása idején kapott halálos fejlövést. *Pálffy Géza – Perger, Richard*: A magyarországi török háborúk résztvevőinek síremléke Bécsben (16–17. század). *Fons* 5 (1998) 207–264. 245–246.; *Pálffy Géza*: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században. *Történelmi Szemle* 39 (1997) 257–288. 277.; Adolf von Schwarzenberg 1598. és 1599. évi főttábornesteri kinevezéséről: Adolf von Schwarzenberg főttábornesteri kinevezése, 1598. július 15. ÖStA KA Best. 597/1598., illetve ÖStA KA Alte Feldakten 1598/7/4.; Adolf von Schwarzenberg főttábornesteri kinevezése, 1599. június 24. ÖStA KA Best. 636/1599.

⁵ *Sugár István*: A budai vár és ostromai. Budapest 1979. 133–141.; *Hungler József*: A török kori Veszprém. Veszprém 1986. 87.; *Pálffy Géza*: A császárváros védelmében. A győri főkapitányság története 1526–1598. Győr, 1999. 221–224.; *Tóth Sándor László*: A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború. Szeged 2000. 281–292.; *Hieronimus Augustinus Ortelius*: Chronologia oder Historische Beschreibung aller Kriegsempörungen und Belagerungen in Ungarn auch in Siebenburgen von 1395. Nürnberg 1602. Reprint: Pytheas Kiadó 2002. 188r–189r., 145r–153v., 160r–162r.; *Istvánffy Miklós*: Magyarok dolgairól írt históriája Tállyai Pál XVII. századi fordításában. Sajtó alá rend.: Benits Péter. Budapest 2009. 292–297., 312–317.

⁶ Westernach már októberben a budai táborból kérte, hogy a császár minél hamarabb bocsássa el szolgálatából a német lovasokat, mert éheznek és fáznak. Johann Eustach von Westernach jelentése II. Rudolfnak a budai táborból, 1598. október 7. ÖStA KA HKRA Prag. No. 22. Vallonokról, franciákról és lotaringiaiakról lásd: *Eugen Heischmann*: Die Anfänge des stehenden Heeres in Österreich. (Deutsche Kultur, Historische Reihe III.) Wien 1925. 247–249., 253–255.; *Sahin-Tóth Péter*: Lotaringia és a tizenöt éves háború. *Századok* 138. (2004) 1149–1188.

radt. Johann Eustach von Westernach⁷ keserűen írta Albert főhercegnek, hogy összesen 15 vagy 16 ezer hadra fogható katona túl kevés ahhoz, hogy a siker reményében szembeszálljon, csatát vívjon az oszmán csapatokkal.⁸ A következő évben pedig két jelentős csapás is érte a Habsburg Monarchiát. Egyrészt a Pápa rendelt fizetetlen vallon és francia zsoldosok felláztak és hatalmukba kerítették a várat. Csak szabályos ostrommal sikerült őket menekülésre kényszeríteni, amelyben azonban a kor egyik legkiválóbb hadvezére, Adolf von Schwarzenberg is halálos sebet kapott.⁹ Másrészt 1600. október 22-én 45 napi ostrom után Georg von Paradeiser kénytelen volt feladni Kanizsát az oszmán fősercegnek.¹⁰ A mindössze 300 magyar és 500 stájer-osztrák katona védte vár földrajzi, katonapolitikai és hadszervezeti értelemben is kiemelkedő jelentőséggel bírt a 16. századi Magyar Királyságban. A tizenöt éves háborút megelőzően ugyanis a Kanizsa körül életre hívott végvidéket egy jól meghatározott katonai koncepciónak megfelelően, a környék domborzati viszonyait, vízrajzát és úthálózatát figyelembe véve tudatosan tervezték meg és építették ki.¹¹ Az erősség katonai jelentőségéből adódóan a kor politikai életében is jelentős szerepet játszott, hiszen a Német-római Birodalom és Itália védelmének kulcsaként tekintettek rá.¹²

⁷ Johann Eustach von Westernach, a Német Lovagrend margentheimi és kapsenburgi kontúrja volt. 1598 áprilisától az udvar javaslatára birodalmi főhadbiztos. A birodalmi hadbiztos instrukciója, 1598. június 13. ÖStA Haus-, Hof- und Staatsarchiv (a továbbiakban: HHStA) Mainzer Erzkanzlerarchiv (a továbbiakban: MEA) Reichsakten (a továbbiakban: RA), Fasc. 95.a Fol. 548r.–551v. A birodalmi hadbiztos instrukciója, 1598. június 17. ÖStA Allgemeines Verwaltungsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Hofkammerarchiv (a továbbiakban: HKA) Instruktionen Sign. 334. Fol. 1–6. *Winfried Schulze*: Reich und Türkengefahr im späten 16. Jahrhundert. Studien zu den politischen und gesellschaftlichen Auswirkungen einer ausseren Bedrohung. München 1978. 327.; *Heinz Noflatscher*: Glaube, Reich und Dynastie. Maximilian. Der Deutschmeister (1558–1618). Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens. Band 11. Marburg 1987. passim.; *Bagi Z.*: „... egy ura lesz az” i. m. 1477.; *Bagi Zoltán Péter*: A császári-királyi mezei hadsereg a tizenöt éves háborúban. Hadszervezet, érdekvésvényesítés, reformkísérletek. Budapest 2011. 281.

⁸ *Hatvani (Horváth) Mihály*: Magyar történelmi okmánytár a brüsseli országos levéltárból és a burgundi könyvtárból. III. kötet (1553–1608). Pest 1859. 121.

⁹ *Caroline Finkel*: French mercenaries in the Habsburg-Ottoman War of 1593–1606: the Desertion of the Papa Garrison to the Ottomans in 1600. Bulletin of the School of Oriental and African Studies 55 (1992) 3. 451–471.; *Sahin-Tóth Péter*: Hitszegő hitetlenek. Francia-vallon katonák lázadása Pápa várának ostrománál (1600). In: Ad Astra. Sahin-Tóth Péter tanulmányai Études de Péter Sahin-Tóth. Szerk.: Oborni Teréz. Budapest 2006. 299–363.

¹⁰ Illésházy István nádor följegyzései 1592–1603. Közli: Kazinczy Gábor. Pest 1863. 85–86.; Evelyn Antonitsch: Die Wehrmaßnahmen der innerösterreichischen Länder im dreizehnjährigen Türkenkrieg 1593–1606. Diss. Graz 1975. 255–267.; *V. Molnár László*: Kanizsa vára. Budapest, 1987. 78–82.; *Tóth S. L.*: A mezőkeresztesi csata i. m. 313–323.; *Ortelius, H. A.*: Chronologia i. m. 188r–189r., 190v–192v.; *Istvánffy M.*: Magyarok dolgairól i. m. 357–371.

¹¹ *Kelenik József*: A kanizsai védelmi övezet és természetföldrajzi adottságai a XVI. század 70-es éveinek végén. In: Végvár és környezet. Szerk.: Petercsák Tivadar – Pethő Ernő. Studia Agriensia 15. Eger 1995. 163–174.; *Pálffy Géza*: A török elleni védelmi rendszer szervezetének története a kezdetektől a 18. század elejéig. Történelmi Szemle 38 (1996: 2–3. sz.) 163–217. 201–202.

¹² *Staufffer, Albrecht*: Die Belagerung von Kanizsa durch die christlichen Truppen im Jahre 1601. MIOG 7. (1886) 265–313. 265.; *Antonitsch, E.*: Wehrmaßnahmen i. m. 289.; *Kelenik József*: Egy végvidék születése. A Kanizsa ellen vetett végek kialakulásának története 1600–1601. In: Az értelem bátorsága. Tanulmányok Perjés Géza emlékére. Szerk.: Hausner Gábor. Budapest 2005. 311–358. 311–313.

A magyarországi hadszínterek mellett 1598 áprilisától immáron Erdély ügyeit is Prágából, illetve Bécsből próbálták irányítani, hiszen ekkor Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem lemondott trónjáról, országát átadta a császári megbízottaknak (Szuhay Istvánnak¹³, Bartholomäus Pezzennek¹⁴, Istvánffy Miklósnak¹⁵) és elvonult a neki uralkodásra kijelölt oppeln-ratiborn-i hercegségbe.¹⁶ Gyorsan világhosszra vált azonban, hogy a császár és magyar király képtelen megvédeni a fejedelemséget. Az udvar erejéből leginkább csak arra futotta, hogy az éppen aktuális önjelölt trónkövetelőt eltávolíttassa.¹⁷ Mindazonáltal Prágában Erdély és Havasalföld esetleges elvesztésének súlyosságával tisztában voltak, hiszen jól tudták, hogy „... ezáltal a tatárok... annál szabadabban támadhatnak, [és] a törökök is a jövőben annál hatalmasabbá növekedhetnek a keresztény országokkal szemben.”¹⁸

A 17. század első évére az 1598-ban Regensburgban jóváhagyott birodalmi segély kifizetési határideje lejárt, és az udvart a magyarországi hadi események és pénzügyei helyzetének rohamos romlása újabb támogatás kieszközlésére kényszerítette.

A birodalmi gyűlés előkészítése

Az udvar már 1601 januárjában levélben fordult a választófejedelmekhez, kérve támogatásukat egy újabb birodalmi gyűlés kiírásához.¹⁹ A mainzi érsek egy hónappal később (1601. február 16-án) körlevelet intézett a választókhöz

¹³ Szuhay István váci püspök királyi kamarai elnök volt 1596-tól haláláig, 1608-ig. *Fallenbüchl Zoltán*: Magyarország főméltóságai. Budapest 1988. 110.

¹⁴ A dél-tiroli Brixenből származott dr. Bartholomäus Pezzen (?–1605) 1578 és 1581 között Joachim Sinzendorff portai Habsburg orátor mellett titkárként, majd 1587 és 1592 között maga is orátorként szolgálta az uralkodót Konstantinápolyban. Az udvarhoz visszatérve birodalmi tanácsos és udvari haditanácsos lett. *Allgemeine Deutsche Biographie*. Auf Veranlassung Seiner Majestät des Königs von Bayern. Herausgegeben durch die Historische Commission bei der Königl. Akademie der Wissenschaften. Duncker und Humblot. Leipzig, 1875–1912. Band 53. (1907) 41–47.

¹⁵ Istvánffy Miklós (1538–1615) nádori helytartó volt 1581 és 1608 között. A magyarországi latin humanista történetírás legjelentősebb alakja. Fő műve: *A magyarok történetének 34 könyve*. *Fallenbüchl Z.*: Magyarország főméltóságai i. m. 70.

¹⁶ *Barta Gábor*: Az Erdélyi Fejedelemség első korszaka (1526–1606). In: Erdély története. I. A kezdetektől 1606-ig. Főszerk. Köpeczi Béla. Szerk. Makkai László – Mócsy András. Bp. 1986. (Erdély története három kötetben) 528–532.; *Benda Kálmán*: Erdély végzetes asszonya. Báthory Zsigmondné Mária Krisztina. Budapest 1986. 58–62.; Báthory Zsigmond lemondásáról: *Szamosközy István*: Erdély története 1598–1599, 1603. Fordította Borzsák István. Budapest 1977. 51–93.

¹⁷ *Veress Endre*: Basta György levelezése és iratai. I. kötet (1597–1602). Budapest 1909. passim.; *Veress Endre*: Basta György levelezése és iratai. II. kötet (1602–1607). Budapest 1913. passim.; *Heischmann, E.*: Anfänge des stehenden Heeres i. m. 109.; *Nicolae Bălcescu*: A románok Vitéz Mihály vajda idején. Bukarest 1974.; *Tóth S. L.*: A mezőkeresztési csata i. m. 375–426.; *Horn Ildikó*: Báthory András. Budapest 2002. 208–236.

¹⁸ II. Rudolf levele a mainzi érsekhez, 1601. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 96. Fol. 462v.

¹⁹ II. Rudolf levele a mainzi érsekhez, 1601. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 96. Fol. 458r–465v.; A császári proposíció, 1603. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 98. Fol. 523r–v.; *Jozef Karl Mayr*: Die Türkenpolitik Erzbischof Wolf Dietrichs von Salzburg. (Mitteilung der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde. 52/53) 1912/1913. 273.

egy újabb birodalmi gyűlés összehívásának tárgyában.²⁰ Johann Eustach von Westernach pedig az 1601. február 24-én kelt levelében a pfalzi választót²¹ kérte, hogy támogassa a birodalmi rendek tanácskozásra hívását.²²

A török kérdésben komolyan érintett és a császári diplomáciát ez ügyben mindig támogatni kész evangélikus Frigyes Vilmos szász választófejedelmi adminisztrátor²³ és a katolikus Miksa bajor herceg²⁴ még 1601 februárjában levélben jelezték a mainzi érseknek, hogy az Oszmán Birodalom előretörésének növekvő veszélye miatt maguk is szükségesnek vélik egy újabb birodalmi gyűlés összehívását,²⁵ és a Landshutban 1601 májusában (és 1602 júniusában) tanácskozásra összegyűlt bajor kerületi rendek is késznek mutatkoztak a további töröksegély megszavazására.²⁶

A Szász Választófejedelemség támogatására is hagyományosan számíthatott a császár ugyanúgy, mint a berlini udvarra a töröksegélyek tárgyalásánál.²⁷ Joachim Frigyes brandenburgi választófejedelem²⁸ a megszavazott adóért cserében azonban engedményeket is várt. 1597 őszén, a birodalmi gyűlés összehívása előtt ugyanis a pfalzi és a brandenburgi választófejedelmek figyelmeztették az uralkodót, hogy a töröksegély ügye mellett a protestáns rendek panasza-it is tűzzék napirendre, amelyek megtárgyalását a propozíció egy később megrendezendő deputációs gyűlésre halasztotta. Ez azonban számukra elfogadha-

²⁰ A mainzi érsek körlevele a többi választófejedelemhez, 1601. február 16. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 96. Fol. 470r.–472v.

²¹ IV. Frigyes (1574. március 5. – 1610. szeptember 19.) 1583 és 1610 között uralkodott. ADB Band 7. (1877) 612–621.

²² A pfalzi választófejedelemhez küldött császári követ levele, 1601. február 24. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 96. Fol. 484r.–492v.

²³ *Thomas Nicklas*: Christian I. 1586–1591 und Christian II. 1591–1611. In: Die Herrscher Sachsens. Markgrafen, Kurfürsten, Könige 1089–1918. Hg.: Frank-Lothar Kroll. München 2007. 126–136. 133–136.

²⁴ *Dieter Albrecht*: Maximilian I. von Bayern 1573–1651. München 1998.; *Andreas Kraus*: Maximilian I. Bayerns großer Kurfürst. Regensburg, 1990.

²⁵ *Freidrich Wilhelm* szász választófejedelmi adminisztrátor levele a mainzi érsekhez, 1601. február 13. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 96. Fol. 503r.–508v.; Maximilian bajor herceg levele a mainzi érseknek, 1601. február 25. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 96. Fol. 511r.–512v.; *Albrecht, D.*: Maximilian I. i. m. 378.

²⁶ *Albrecht, D.*: Maximilian I. i. m. 378.

²⁷ A választófejedelmek kúriájában a töröksegélyt illetően a császári akarat legfőbb támogójának a lutheránus felekezethez tartozó szász választófejedelemség számított. Egyrészt, mert a török veszély mértékének megítélésekor nem a felekezeti hovatartozás határozta, illetve szabta meg szavazatukat és a támogatás mértékét, hanem az adott terület távolsága a magyarországi végvidékektől, illetve a birodalom délkeleti határaitól. Másrészt a cseh korona hűbéreseként is a szász választó a Habsburg udvar támogatásában volt érdekelt. Harmadrészt az uralkodó támogatásával tudta elismertetni vezető szerepét más lutheránus birodalmi rendek (mint például a würzburgi és braunschweigi herceg) felett. A szász választóhoz hasonlóan a brandenburgi választófejedelem is hagyományosan császári diplomácia szószólójának számított a török kérdés tekintetében. *Bagi Z.*: „... egy ura lesz az” i. m. 1466–1468.; *Georg Schmidt*: Die Union und das Heilige Römische Reich deutscher Nation. In: Union und Liga 1608/09. Konfessionelle Bündnisse Im Reich – Weichenstellung zum Religionskrieg? Hg.: Albrecht Ernst und Anton Schindling. Stuttgart 2010. 9–28. 13.

²⁸ *Axel Gotthard*: Zwischen Luthertum und Calvinismus (1598–1640). Joachim Friedrich (1598–1608). In: Preussens Herrscher. Von den ersten Hohenzollern bis Wilhelm II. Hg.: Frank-Lothar Kroll. München 2006. 74–94. 74–79.

tatlan volt, hiszen követeléseik ezen a fórumon még kevésbé érthettek célt, hiszen a katolikus felekezetűek túlsúlya itt még meghatározóbbnak számított, mint a birodalmi gyűléseken.²⁹ Az 1597/98. évi birodalmi gyűlésen követői ugyan megszavazták a töröksegélyt, mégis a meghatározott időre történő befizetéssel késlekedett a berlini udvar, így az uralkodó parancsára eljárás indult ellene a Kamarai Bíróságon (*Kammergericht*). Ezt nehezményezve Joachim Frigyes a birodalmi főkancellárnak írt 1601. február 26-i levelében kifejtette, hogy az őellene, illetve más választófejedelmek (Pfalz) és birodalmi rendek (brandenburg-ansbachi örgróf, hesseni tartományi gróf, zweibrückeni herceg) ellen folyó kamarai perek miatt addig nem tanácsolja a birodalmi gyűlés összehívását, míg ezeket az udvar le nem állítja. Amennyiben ez megtörténik — folytatta fejtegetését a brandenburgi választó — akkor az összegyűlt rendek készségesen fognak tárgyalni és határozni a török elleni háború kérdésében.³⁰

Az 1597/98. évi birodalmi gyűlésen a pfalzi választófejedelem vezette, kisebbségben lévő protestáns rendek is szükségesnek vélték a töröksegély elfogadását és megszavazását, de a voksolásnál érvényesített többségi elv ellen tiltakozásul csak 40 *Römermonatnyi* támogatás rájuk háruló részét kívánták kifizetni.³¹ A kialakult feszült helyzetet tovább súlyosbította, hogy hasonlóan a brandenburgi választófejedelemhez, ellenük is kamarai eljárás indult.³² Emellett a vervins-i békét követően a spanyol király csapatai Geldern vagy Overijsselel németalföldi tartományokba próbáltak meg betörni, hogy ott átteleljenek. Mikor e szándékuk zátonyra futott, Vesztfáliába vonultak. A töröksegély, valamint a spanyol katonaság megjelenése a birodalom területén 1598 szeptemberében arra ösztönözte a braunschweig-wolfenbütteli herceget, hogy valamennyi protestáns felekezethez tartozó birodalmi uralkodó követeinek összehívását és egy unió alakítását javasolja a pfalzi választónak. Bár kétségesnek tűnt, hogy a kálvinisták és a lutheránusok szövetségbe tömörülhetnek, mégis IV. Frigyes november 30-ára Frankfurtba hívta a rendek képviselőit. Ezek között találjuk még Philipp Ludwig von Neuburg palotagróf követeit is, akiket némi vonakodás után hívtak meg, mivel a palotagrófnak tulajdonították, hogy a fejedelmek kúriájában helyett foglaló kisebb lutheránus birodalmi rendek megszavazták a 60 *Römermonatnyi* támogatást. A spanyol király csapatainak garázdálkodása, valamint az attól való félelem, hogy III. Fülöp katonái protestáns felekezethez tartozók kiirtása végett vonultak a birodalom területére, azt eredményezte, hogy a töröksegély kérdése átértékelődött a frankfurti, majd az azt követő tárgyalások során. A rendek ugyanis fegyveresen kívánták magukat megvédeni, amihez az uralkodónak szánt birodalmi támogatás rájuk eső össze-

²⁹ Felix Stieve: Die Politik Bayerns 1591–1607. 1. und 2. Hälfte, Briefe und Akten zur Geschichte des Dreißigjährigen Krieges in den Zeiten des vorwaltenden Einflusses der Wittelsbacher. Herausgegeben von der Historischen Kommission bei der königlichen Akademie der Wissenschaften. München 1878–1883. 5. Band. 366–367.

³⁰ Joachim Friedrich brandenburgi választófejedelem levele a mainzi érseknek, 1601. február 26. ÖStA HHSStA MEA RA, Fasc. 96. Fol. 525r.–526v.; Erika Kossol: Die Reichspolitik des Pfalzgrafen Philipp Ludwig von Neuburg. Göttingen 1976. 120–121.

³¹ Bagi Z.: „... egy ura lesz az” i. m. 1481.

³² Kossol, E.: Reichspolitik i. m. 120.

gét akarták felhasználni. Végül már 1599 tavaszára kiderült, hogy sem a remélt unió, sem a közös haderő nem jöhet létre. Utóbbinak a felállítását a hessen-kasseli tartományi gróf és a braunschweig-wolfenbütteli herceg között a parancsnoki kinevezés körüli vita tette lehetetlenné.³³

A kedélyek lassan lecsillapodtak, és Kanizsa elvesztése újra a magyarországi eseményekre terelte a birodalmi rendek figyelmét. A Koblenzben tanácskozásra összegyűlt négy rajnai választófejedelem (kölni, mainzi, trieri érsek, pfalzi választó) követei 1601. július 27-én a brandenburgi választónak és a szász választófejedelmi adminisztrátornak küldött levelükben támogatásukat fejezték ki a török kérdés megtárgyalására összehívandó birodalmi gyűléssel kapcsolatban, hiszen maguk is belátták, hogy az Oszmán Birodalom előretörése milyen veszéllyel jár a Német-római Birodalomra nézve. Emellett azonban — Joachim Frigyeshez hasonlóan — megjegyzték, hogy sérelmeik orvoslása még inkább ösztönözné a rendeket a törökelleni háború támogatására: a rendeket, vagyonukat meghaladóan, ne terheljék meg az egyébként önkéntesen megajánlott adóval; a többségi elv ne legyen érvényes a töröksegély megszavazásánál; az uralkodó további béketárgyalásokat szorgalmazzon a törökkel, illetve a háború továbbfolytatásához a külföldi potentátok segítségét is vegye igénybe. Az újra eszkalálódó spanyol-németalföldi háború miatt megrendült birodalmi békét — 1555. évi augsburgi birodalmi gyűlés határozatának értelmében — a császár újra állítsa helyre. A négy választófejedelem követei tehát a következő birodalmi gyűléstől ezek orvoslását várták és remélték, sőt követelték II. Rudolftól.³⁴

A választófejedelmek kollégiumának hat tagja tehát egyetértett a birodalom rendjeinek összehívásával, még akkor is, ha ettől saját vélt vagy valós — a birodalom kormányzatával kapcsolatos — panaszai megoldását remélte.³⁵

Az uralkodó a mainzi érseknek 1602. augusztus 2-án írt levelében kifejezésre juttatta, hogy az egyre növekvő török veszély, valamint egyéb sürgős problémák megtárgyalása (a birodalom jogi, forgalomban lévő érmék, a matricula érték és a németalföldi háború ügye) arra készítette, hogy a választófejedelmek jóváhagyása alapján birodalmi gyűlést hívjon össze, amely időpontjául 1602. december 1-jét, helyszínéül pedig Regensburgot tűzte ki. A birodalom rendjeinek gyűlésén — az 1597/1598. évi birodalmi gyűléshez hasonlóan — a császár ismét nem kívánt személyesen részt venni, hanem maga helyett teljhatalmú megbízottként Mátyás főherceget akarta elküldeni. Egyúttal II. Rudolf hangot adott azon kívánságának, hogy a tárgyalásokon személyesen részt vevő mainzi választófejedelem, vagy annak teljhatalmú követei a császári diplomáciát támogassák.³⁶

³³ Uo. 120–127.; *Arndt, Johannes*: Das Heilige Römische Reich und die Niederlande 1566 bis 1648. Politisch-konfessionelle Verflechtung und Publizistik im Achtzigjährigen Krieg. Köln–Weimar–Wien, 1998. 125–129.

³⁴ A négy rajnai választófejedelem levele a brandenburgi választóhoz és a szász választófejedelmi adminisztrátorhoz, 1601. július 27. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 96. Fol. 595r–600v

³⁵ A hat választófejedelem levele II. Rudolfhoz, 1601. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 96. Fol. 601r–604r.

³⁶ II. Rudolf levele a mainzi érsekhez, 1602. augusztus 2. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 97. Fol. 20r.–23r.

Az időpont azonban több mint négy hónapot csúszott. A propozíció magyarázata szerint azért, mert „... az elmúlt ősszel [ti. 1602 őszén – B. Z.] a hadjárat a török ellen, amelyen ő főhercegi felsége [ti. Mátyás főherceg – B. Z.] személyesen jelen volt, később és lassabban fejeződött be, mint gondolta.”³⁷

Az uralkodói propozíció

A birodalmi rendeknek felolvasott és átnyújtott császári előterjesztés elkészítéséhez a prágai udvar 1602. szeptember 2-án Mátyás főhercegnek egy igen terjedelmes leiratot küldött, amelyben részletes tájékoztatást kért az eddigi kiadásokról, a felfogadott csapatokról, a birodalomból, az osztrák örökös tartományokból, a Cseh és a Magyar Királyságból, a pápától, a spanyol királytól, az itáliai hűbéresektől beérkezett jövedelmekről, a kintlévőségekről. Mindezt azzal a céllal, hogy a tárgyalások során a birodalmi rendeknek ezt bemutassák és érzékeltessék, hogy befizetett segélyeik a háború ügyét szolgálták.³⁸ Az ezeket is figyelembe vevő szakvéleményeket 1602. november 7-én a Bécsben hátrahagyott kamarai- és haditanácsosok elküldték a harcmezőn lévő Mátyás főhercegnek. Ebben azt javasolták, hogy pénzsegély helyett katonaságot kérjen az uralkodó a birodalom rendjeitől. A tervezet szerint az így kiállított hadat néhány évre, télen-nyáron folyamatosan fegyverben kellene tartani.³⁹

A birodalmi fillérmester 1603. január 8-án készült szakvéleményében azt tanácsolta, hogy az uralkodó a rendektől vagy csapatokat, vagy pedig megfelelő mértékű pénzsegélyt követeljen „egy állandóan szolgálatban álló hadsereg” eltartására. Zacharias Geizkofler⁴⁰ emellett azt is ajánlotta II. Rudolfnak, hogy az 1597/1598. évvel ellentétben személyesen vegyen részt a birodalmi gyűlésen. Az uralkodó, hivatkozva a törökelleni háború miatti elfoglaltságaira, nem hagyta el Prágát, és maga helyett végül testvéröccsét, Mátyás főherceget jelölte ki a császári küldöttség vezetőjéül.⁴¹ A tárgyalásokon munkáját segítette még Paul Sixt Trautson, Friedrich von Fürstenberg, dr. Johann Wolfgang Freymon, dr. Leonhard Roth, Andreas Hannewald és Geizkofler is.⁴²

A szakvélemények alapján összeállított öt pontból álló propozíció felolvasására — a szokásos ceremóniát követően — 1603. március 21-én került sor, de

³⁷ „... im vershinen herbst der Veldtzug gegen dem Turcken, welchem Ire F[ü]r[stliche] D[ur]ch[leuchtigis]t[e] persönlich beigewohnt, sich später vnd langsamer, als ... vermaint gehabt, beendet;...” A császári propozíció, 1603. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 98. Fol. 524v.

³⁸ ÖStA HKA Niederösterreichische Gedenkbücher 1602 Band 162. 271r.–273r. Ennek az iratnak az összeállításához készült az a kivonat, amelyre Kenyeres István többször is hivatkozott munkáiban. Összefoglaló kivonat, az Alsó-Ausztriai Kamara könyvelőségéhez befutott és adminisztrált más hivatalok elszámolásairól, 1602. ÖStA HHStA Ka Kt. 31. Konv. 1590–1603. Fol. 70r.–75v.; *Kenyeres I.*: A Habsburg Monarchia i. m. 85–138.; *Kenyeres I.*: Mibe került i. m. 163–174.; *Kenyeres I.*: Die Kosten i. m. 29–38.; *Kenyeres I.*: A Habsburg Monarchia és a Magyar Királyság pénzügyei i. m. 560–562.

³⁹ *Heischmann, E.*: Anfänge des stehenden Heeres i. m. 109.

⁴⁰ Geizkofler életéről lásd az 1. lábjegyzetet.

⁴¹ A császári propozíció, 1603. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 98. Fol. 523v.; *Heischmann, E.*: Anfänge des stehenden Heeres i. m. 109–110.

⁴² *Sigelen, A.*: Dem ganzen Geschlecht i. m. 140.

a tárgyalások megkezdése április közepéig elhúzódott.⁴³ Az irat a törökkérdéssel kapcsolatban — a két megelőző birodalmi gyűlés előterjesztéseihez hasonlóan — három részre tagozódva épült fel és tárta a rendek elé az uralkodó követeléseit.

A proposíció készítői mindenekelőtt megindokolták azt, hogy miért volt szükséges a rendeket újból összehívni. A császári oldal az iratban az Oszmán Birodalom képviselőivel folytatott béketárgyalások menetét foglalta össze a három kúria képviselőinek. „... 1599. évben a török nagyvezír, Ibrahim pasa, a tatár kán közvetítésével, aki évegett néhány alkalommal Ófelségéhez embereit elküldte, békét ajánlott.”⁴⁴ A két küldöttség Buda és Esztergom között egy szigeten kezdte meg a tárgyalást, amely nem vezetett eredményre. A török fél — az előterjesztés szerint — a császári-királyi csapatok által meghódított területeket és várakat visszakövetelte, míg a saját hódításai visszaadásáról hallani sem akart.⁴⁵ A tárgyalás idejére kötött fegyverszünetet ráadásul az oszmánok egyoldalúan felmondták, és „... ígéretük ellenére, nagyszámú törökkel és tatárral, Ófelsége országaiban, különösen a bányavárosok ellen portyáztak. Ezeket tűzzel-vassal megtámadták. Több mint húszezer embert, fiatal és öreget, akik között sok nemes ember és asszony volt, megöltek ..., részben fogolyként is elhurcoltak.”⁴⁶ Ezek az események természetesen a további béketárgyalás megszakadását idézték elő.

A következő év tavaszán Ibrahim nagyvezír a szultán nevében újra béketárgyalásokat ajánlott a császári udvarba küldött leveleiben. Üzeneteiben — emelik ki a proposíció készítői — a török szokásokkal ellentétben megesküdött az ég és a föld teremtményére, Mózesre, Dávidra, Salamonra és a szent evangelistákra, hogy ez alkalommal a tárgyalásokat eredményesen lezárják. Eközben azonban a török „... a pápai várban — amely az osztrák területekhez közel feküdt — állomásozó katonákat pénzzel lázadásra bírta. Ezek legyőzésére és megbüntetésére ezután majd az egész nyarat és legjobb katonáinkat, pénzt és muníciót kellett fordítani és felhasználni.”⁴⁷ Ezenközben a nagyvezír sem tét-

⁴³ A császári proposíció, 1603. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 98. Fol. 525v.–526r.; *Heischmann, E.*: Anfänge des stehenden Heeres i. m. 110–111.; *Mayr, J. K.*: Türkenpolitik Erzbischof Wolf Dietrichs i. m. 273.

⁴⁴ *Anno funffzehnhundert Neunzig Neun des Türcken Obrister Vezier Ibrahim Bassa durch der Tatern Chan, der deßwegen etlich mahl Zu Irer May[es]t[ä], seine Leuth abgesendet, eine friedtshandlung angeboten...* A császári proposíció, 1603. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 98. Fol. 527r.–v.

⁴⁵ A császári proposíció, 1603. ÖStA HHStA MEA Fasc. 98. Fol. 527r.–v.; az 1599. évi béketárgyalásokra vö. *Ivanics Mária*: A Krími Kánság a tizenöt éves háborúban. Budapest 1994. 124–148.; *Tóth S. L.*: A mezőkeresztési csata i. m. 303–306.; *Ivanics Mária*: Friedensangebot oder kriegerische Erpressung? In.: *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*. 82. Band. Wien 1992. 183–199.

⁴⁶ „...wider hochbeteuerten Verspruch, mitt einer grossen anzahl Turcken vnd Tatern, in Irer May[es]t[ä]t Christliche Landt, sonderlich fur die bergstatt gestraiff, dieselbe mit mordt vnd brandt angegriffen, Vber Zwanzig Tausent Menschen, Jung vnd altt, darunter Vill Adelige Man- vnd frauen personen gewesen, nidergehawen, ... , theils auch gefangklich hinweg gefuhrt.” A császári proposíció, 1603. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 98. Fol. 527v.–528r.; A török-tatár portyára vö. *Ivanics M.*: A Krími Kánság i. m. 144–145.; *Tóth S. L.*: A mezőkeresztési csata i. m. 306–307.

⁴⁷ „... in die Vestung Papa, welche dem Ossterreichischem Bodem gleich Zunechst gelegen, gehabtes Kriegs Volck, durch geltt Zum abfall geraizet vnd bewegt, Zu deren Wider bezwungungh

lenkedett: seregével meghódította Babocsát, majd a belső-ausztriai tartományok szempontjából kulcsfontosságú Kanizsa vára alá vonult. A vár ostroma közben a budai beglerbég újra a tárgyalások felvételét ajánlotta. A császár, aki — az előterjesztés szerint — mindig a béke megteremtésére és megtartására törekedett, 1600 szeptemberében elküldte megbízottjait Esztergomba. A tárgyalások ez alkalommal meg sem kezdődhettek, mert a nagyvezír Mátyás főherceghez írt levelében az üggyel kapcsolatban kifejtette, hogy először Kanizsát el kell foglalnia a szultánnak, csak azután lehet a békéről tárgyalni. Erre azonban a vár török megszállása után nem került sor, hiszen az oszmán hadak a Kanizsa környéki terület hódoltatásába kezdtek, s portyáikkal jelentős pusztítást vittek véghez a Dél-Dunántúlon és Stájerországban.⁴⁸

Az 1597/98-es propozícióhoz hasonlóan az 1603. évre készült irat összeállító is kiemelték a birodalmi gyűlés összehívásának okait, hangsúlyozva, hogy a töröktől semmilyen békét sem remélhet a császár, ezért a háborút tovább kell folytatnia. Az előterjesztés — a már megismert koreográfia szerint — második része ezért hangsúlyozta, hogy a Német-római Birodalom rendjeinek segítségével nélkül az uralkodó nem tudja a küzdelmet sikeresen megvívni az Oszmán Birodalommal szemben, hiszen az udvar olyan anyagi helyzetbe került, hogy a küzdelem finanszírozására a császár királyságainak, valamint tartományainak jövedelmei nem elégségesek.⁴⁹

Az eddig ismert gyakorlatnak megfelelően a császári követség beadványa minden lehetőséget megragadott a töröksegély megszerzése érdekében. A már szintén megszokottnak tekinthető frázisok mellett az udvar a rendek meggyőzésére új érvekkel állt elő. Az irat 1495-től egészen 1566-ig bezárólag röviden felidézte annak a 13 birodalmi gyűlésnek a végzéseit, amelyek a török kérdéssel foglalkoztak. A császári oldal a rendek érzelmi meggyőzésére, illetve büszkeségére alapozta tárgyalási stratégiáját, hiszen ezáltal kívánta bizonyítani, hogy a birodalom immáron több mint száz éve megtesz mindent, hogy a török zsarnokságot távol tartsák a német nemzettől.⁵⁰

A török veszélye — fogalmaz az irat — „... még eddig nem csökkent, hanem sokkal közelebb jutott, ... sokkal rémisztőbb.”⁵¹ Az Oszmán Birodalom mind szárazföldön, mind pedig a tengeren jelentős hadat, illetve flottát tart fenn, amely sem élelemben, sem más hadi szükségletekben nem szenved hiányt. „... A megfelelő védelem hiányában hamarosan megtörténhet, hogy Ma-

und straff hernach fast der ganze Sommer und der beste Vorrath ahn Volck, gelt und munition gewendet und verzehret werden müssen...” A császári propozíció, 1603. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 98. Fol. 528r.–v. Lásd még: 8. lábjegyzet.

⁴⁸ A császári propozíció, 1603. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 98. Fol. 529r.–v. Heischmann szerint a propozíció említést tett az 1601. évi béketárgyalásokról is. *Heischmann, E.: Anfänge des stehenden Heeres i. m. 110.*; az 1601. évi béketárgyalásokra vö. *Papp Sándor – Hadnagy Szabolcs: Békekötési kísérlet a tizenöt éves háború idején, 1601-ben. Aetas 18 (2003) 118–152.*

⁴⁹ A császári propozíció, 1603. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 98. Fol. 529v.–530v.

⁵⁰ A császári propozíció, 1603. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 98. Fol. 531r.–534v.

⁵¹ „...noch bißher nitt geringert, Sondern viel näheter kommen,... viel schrecklicher...” A császári propozíció, 1603. ÖStA HHStA MEA Fasc. 98. Fol. 534v.

gyarország, Erdély és Havasalföld teljesen elvesz és neki [ti. a töröknek – B. Z.] részévé válik, így még inkább kiszélesíti hatalmát.”⁵²

Az Oszmán Birodalom ráadásul nem vonta ki csapatait a hódoltságból téli szállásra, hanem az eddigi gyakorlattal ellentétben — hangsúlyozzák az irat készítői a második szakasz lezárásaként — Budán, Székesfehérváron, Kani-zsán és más helyeken jelentős számú hadakat hagyott hátra, jól ellátva ezeket élelemmel és zsolddal, hogy a hadakozásból ne raboljon el sok időt a hadszíntérre vonulás. A szultán sok ezer tatárt is Magyarországra rendelt, „... akik már itt-ott a keresztény tartományokat és embereket tűzzel és karddal megtámadták, elpusztították, és csak az utóbbi időben a felső- és alsó-magyarországi, illetve a horvát és stájer végek különböző helyein hihetetlen kárt tettek.”⁵³

Ha a török nem talál a következő tavaszon és nyáron megfelelő ellenállást a magyar hadszíntéren, akkor hamarosan a német kerületek közül a Magyar Királysághoz legközelebb elhelyezkedőket is megtámadja. Ezért szükség volna egy megfelelő hadsereg kiállítására, de ehhez a birodalom segítsége is szükséges, mert az uralkodó közvetlenül kormányzott országai a tizenkét éve tartó háborúban teljesen kimerültek.⁵⁴

Itt elérkeztünk az előterjesztés harmadik eleméhez, a segély követeléséhez. Az előterjesztés, az 1598. évhez hasonlóan, újra kitért arra, hogy a háború költségeinek a fedezését az osztrák örökös tartományok, a Magyar és a Cseh Királyság jövedelmeiből nem lehet fedezni. Az említett országoknak rendes és rendkívüli adójuk mellett még a csapatok vonulásának, élelemellátásának, mustráltatásának, a hadianyag szállításának terheit is viselniük kell. Emellett az uralkodó javainak és jövedelmeinek egy részét bérbe adta vagy eladta, valamint súlyos adósságokba verte magát a magyarországi háború miatt. Ezért a birodalmi rendek „... bőséges, további új támogatása nélkül... Ócsászári Felsőge képtelen, hogy ezt a terhet tovább fenntartsa.”⁵⁵

Az uralkodó a rendektől azonban nem csupán a végvárrendszer költségeinek fedezésére kért segítyt, hanem a mezei hadak felfogadására és eltartására is, felsorolva, hogy mire kell költenie jövedelmeit a háború fenntartásához. Hiszen az Oszmán Birodalommal előnyös békét kötni lehetetlen, és ha felfedezik, hogy velük szemben a védelem meggyengült, akkor akár a Német-római Birodalom területére is betehetik a lábukat – emelték ki a propozíció összeállítói. Az irat Eger és Kanizsa török kézre kerülését hozta fel példaként, amelyek elvesz-

⁵² „... Solte dan,... aber in mangel geburlicher gegenwehr baldt eruolgen khan, hungern, Siebenburgen, Walachei vollends verloren, vnd Ime Zu theil werden, so erweiterte sich sein gewaltt vnd macht noch mehr...” A császári propozíció, 1603. A császári propozíció, 1603. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 98. Fol. 536r.

⁵³ „...welche albertet hin- vnd wider die Christliche Landt vnd Leuth mitt feuer vnd schwerdt angegriffen, verwustet, vnd erst newlicher Zeitt ahn vnderschiedtlichen Orten vf den Ober- vnd Nieder Hungarischen so wohl Crabatichen vnd Stäyrischen Gränizen vnglaublichen schaden gethan...” A császári propozíció, 1603. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 98. Fol. 537r.-v.

⁵⁴ A császári propozíció, 1603. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 98. Fol. 536v.-537r.; Heischmann, E.: i. m. 111.

⁵⁵ A császári propozíció, 1603. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 98. Fol. 537r.-539r.; „ ... ohne ... ergiebigen ferner neuen beistandt ... Irer Kay[serlichen] May[es]t[ät]t vnmüglich ist, dissen last lenger vf Zuhalten.” A császári propozíció, 1603. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 98. Fol. 539r.

tésével megnyílt az út az oszmán terjeszkedés előtt az örökös tartományok és a birodalom felé. Ráadásul — fogalmaz az irat — Erdély és Havasalföld megszerzése az uralkodó számára semmilyen haszonnal sem járt, „... hanem őket már néhány alkalommal nyílt ütközetben kellett legyőzni és sok vér kiontásával, engedelmességre szorítani.”⁵⁶

Emellett 1602-ben a török visszafoglalta az előző évben a császári-királyi csapatok által megszállt Székesfehérvárt, s a hírek szerint a következő oszmán hadjárat célja Pest lesz, amellyel újra lehetővé válna számukra az előretérés a Duna völgyében – vázolta a leendő eseményeket és azok következményét az előterjesztés.⁵⁷

A háború sikeres megvívásához — folytatódott a gondolatmenet — egy olyan hadsereg szükséges, amely nem csupán hat hónapig szolgál a harcmezőn, hanem egész évben készenlétben áll. Így még a hadsereg felállításának és eltartásának költségeit is lecsökkenthetőknek vélték, hiszen meg lehetett volna szabadulni egy sereg járulékos pluszköltség újra és újra történő kifizetésétől: előleg, elbocsátás, mustrálás, fegyvervásárlás, szállítás.⁵⁸

A birodalmi rendektől ezért az uralkodó a törökelleni háború továbbfolytatásához vagy egy 16 000 gyalogosból és 5000 lovasból álló hadsereg felállításának és eltartásának költségeit öt év időtartamra vagy egy ennek megfelelő pénzsegély jóváhagyását szintén öt esztendőre kívánta. Ez az összeg hozzávetőlegesen évi 3,2 millió rajnai forintot, illetve valamivel több, mint 52 *Römermonat*ot tett ki.⁵⁹

Az udvar számára az adóegységek közül a *Gemeiner Pfennig*⁶⁰ jóváhagyása öt évre lett volna a legalkalmasabb, de a proposíció készítői is tisztában voltak azzal a ténnyel, hogy a rendek a *Romzug*ot részesítik előnyben. A császári követség ezért azt kívánta, hogy az összegyűlteket vegyék figyelembe a *Römermonat*⁶¹ értékének állandó csökkenését, és támogatásuk mértékét ennek megfelelően szabják meg.⁶² Emellett a proposíció ötödik pontjában az udvar javaslatot tett az utóbbi adózási forma megreformálására is.⁶³ A császári oldal felvetette, hogy az összegyűlt rendek ismét fontolják meg a birodalom védelme szempontjából elengedhetetlennek vélt *Nachzug* feltételeinek újbóli megtárgyalását.⁶⁴

⁵⁶ „... Sondern Sie schon etlichmahl durch offene Veldtschlachten vnd vergießung vieles bluets Zum gehorsam bringen vnd bezwingen müssen.” A császári proposíció, 1603. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 98. Fol. 540v.

⁵⁷ A császári proposíció, 1603. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 98. Fol. 541v.; Székesfehérvár és Pest ostromáról, illetve az 1601. és 1602. év hadieseményeiről részletesen: *Tóth S. L.*: A mezőkeresztési csata i. m. 327–356.

⁵⁸ A császári proposíció, 1603. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 98. Fol. 543r.–545r.

⁵⁹ *Heischmann, E.*: Anfänge des stehenden Heeres i. m. 112–113.

⁶⁰ Erre lásd részletesen: *Bagi Z.*: „... egy ura lesz az” i. m. 1464.

⁶¹ *Romzugra* és *Römermonatra* vonatkozóan lásd: *Bagi Z.*: „... egy ura lesz az” i. m. 1463–1464.

⁶² A császári proposíció, 1603. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 98. Fol. 545r.–547r.; *Heischmann, E.*: i. m. 111.; *Rudolf Koller*: Studien zur Reichskriegsverfassung des Heiligen Römischen Reiches in der Neuzeit. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades an der philosophischen Fakultät der Universität Wien. Wien, 1990. 325–326.

⁶³ A császári proposíció, 1603. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 98. Fol. 558v.–559r.

⁶⁴ A császári proposíció, 1603. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 98. Fol. 548r.–v.

Tárgyalások az uralkodó előterjesztéséről

A rendek már a tárgyalások kezdetén kimutatták hajlandóságukat a törökelleni segély jóváhagyására, ha nem is olyan mértékben, mint ahogy azt az udvar elvárta vagy gondolta. A rendek a proпозиcióra adott 1603. április 26-i válaszukban megismételték a császári előterjesztés főbb pontjait, majd az 1598. évi első válaszukhoz hasonlóan kifejtették, hogy a magyarországi háború támogatása milyen súlyos terheket rótt a birodalom alattvalóira. A rossz termésű évek, a szüntelenül pusztító németalföldi és más háborúk, valamint a zsoldba fogadott csapatok átvonulásával, mustrálásával kapcsolatos panaszok nem csökkentek, „... hanem észrevehetően növekedtek.”⁶⁵ Mindezek ellenére — hangsúlyozza a három kúria képviselői által összeállított irat — a rendek készen mutatkoztak az uralkodót újra támogatni, elismerve a Német-római Birodalomra is veszélyes helyzet súlyosságát, amelyet Kanizsa török meghódítása teremtett.⁶⁶

A kollégiumok válaszukban — előzetes tárgyalásaik eredményének megfelelően — kiemelték, hogy a jóváhagyandó segély fizetési egységeként „... sokkal inkább *Romzugot*, mint az eddig legtöbbször alkalmazott módot kell megszabni.”⁶⁷

A választófejedelmek április 22-i átiratukban 40 hónapnyi segély jóváhagyására tettek javaslatot, amelyet a négy elkövetkezendő esztendőben, évenként két terminusra, Jézus születésének napjára és Keresztelő Szent János ünnepére (június 24.) bontva kellett volna a kijelölt birodalmi városokban befizetni. Az iratban egy zárójeles megjegyzés is található, miszerint a kollégiumba delegált megbízottak kisebbsége úgy nyilatkozott, hogy az általuk képviselt választófejedelem (Pfalz) 30, 35 vagy 36 hónapnyi adónál nagyobb összegű hozzájárulás megszavazására nem adott utasítást.⁶⁸

A salzburgi érsek követői a bajor herceg tanácsosaival megegyeztek abban, hogy három évre évenkénti 16 hónapnyi segélyt ajánlanak meg az uralkodónak, amelyet szükség esetén évi 20 *Römermonat* fölé is emelhetnek.⁶⁹ Ennek megfelelően a fejedelmek kollégiuma — április 22-i határozatának megfelelően — 54 *Römermonat* 3 évre történő megszavazását tartotta megfelelőnek. A befizetés terminusait — hasonlóan a választófejedelmek kúriájának döntéséhez — Jézus születésének napjára és Keresztelő Szent János ünnepére határozták

⁶⁵ „... *sonder mercklich gewachßen vnd Zugenommen...*” A birodalmi gyűlés válasza a császári proпозиcióra, 1603. április 26. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 97. Fol. 129r.–v.

⁶⁶ A birodalmi gyűlés válasza a császári proпозиcióra, 1603. április 26. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 97. Fol. 129v.–130v.

⁶⁷ „... *haben sich ... vielmehr uff den Römerzug. Als den bißhero ahn maisten gebrauchligen weg, zu dirigirn vnd richten.*” A birodalmi gyűlés válasza a császári proпозиcióra, 1603. április 26. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 97. Fol. 131r.

⁶⁸ A birodalmi gyűlés válasza a császári proпозиcióra, 1603. április 26. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 97. Fol. 131r.–132r.; *Schulze, W.*: Reich und Türkengefahr i. m. 144.

⁶⁹ *Mayr, J. K.*: Türkenpolitik Erzbischof Wolf Dietrichs i. m. 273–274.; *Heischmann, E.*: Anfänge des stehenden Heeres i. m. 111–112.; *Stieve, F.*: Politik Bayerns i. m. 628.; A választófejedelmek kollégiumának átirata a fejedelmek kúriájához, 1603. április 22. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 97. Fol. 141r.–152v.; A fejedelmek kollégiumának határozata, 1603. április 22. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 97. Fol. 153r.–157v.

meg. A fejedelmek képviselői kérték az udvart, hogy a segély rendkívüli mértéke miatt a császár a további rendkívüli segélyektől kímélje meg a rendeket. Emellett a kúriában összegyűltek — az előző birodalmi gyűlés határozata alapján — a birodalmi fillérmester elszámolásának ellenőrzését is követelték.⁷⁰

A birodalmi városok képviselői a választófejedelmek képviselőinek döntéseihez hasonlóan 40 *Römermonat* befizetését tartották szükségesnek és elfogadhatónak az elkövetkező négy esztendőre. A fizetési határidők megállapításánál elfogadták a két másik kollégium határozatát, azzal a kitételrel, hogy az első terminust a következő Szent Jakab napra (július 25.) kellene kitűzni.⁷¹A *Geminer Pfenniget*, mint a kivetendő adó behajtási módját, hasonlóan a megelőző két birodalmi gyűléshez (és a korábbi gyakorlathoz), mind a három kúria elutasította.⁷²

Az udvar által kért *Nachzug* kapcsolatban sem alakult ki ekkor még egységes álláspont a három kúria között. A választófejedelmek feleslegesnek tartották felállítását, mivel a jóváhagyni szándékozott összeg elegendő, és inkább kímélik meg a rendeket további költségektől. A fejedelmek kollégiuma, egyetértésben a birodalmi városok képviselőivel azonban az 1598-ban meghatározott elvek szerint újra szükségesnek tartotta a 10 *Römermonat* megszavazását erre a célra.⁷³

A rendeknek adandó válasz kidolgozására az udvar az Udvari Kamarától, a Titkos Tanácstól és Geizkoflertől szakvélemény készítését kérte. Az Udvari Kamara tanácsosai által összeállított irat rámutatott, hogy az 54 hónapnyi segélyből a kívánt nagyságú hadat csak egy évig lehetne fegyverben tartani. Ezért azt ajánlották, hogy a császári oldal válaszában csak a kért had felének — 2500 lovasnak és 8000 gyalogosnak — felszerelésére kérjen támogatást, és mindössze három év időtartamra. Ez a sereg kalkulációjuk szerint hozzávetőlegesen 1,7 millió rénes forintba, azaz 28 és fél *Römermonat*ba kerülne évente, három évre pedig körülbelül 85 hónapot tenne ki a kívánt töröksegély mértéke. Az irat készítői kiemelték, hogy az uralkodó abban az esetben járna a legjobban, ha a rendek saját — a matrikulában meghatározott — egységüket három évre zsoldal és élelemmel ellátnák. A *Nachzug* kapcsolatban az Udvari Kamara tanácsosai azon véleményüket hangoztatták, miszerint a támogatás alacsony mértéke miatt erre 20 vagy legkevesebb 15 *Römermonat*ot szükséges követelni.⁷⁴

A Titkos Tanács tagjai — április 30-i ülésükön — azt tanácsolták az uralkodó képviselőinek, hogy a rendeknek adott válaszban 75 hónap segélyt kérjen. Abban az esetben pedig, ha a kúriák hajlandónak mutatkoznak a *Nachzug* jóváhagyására, akkor csak 60 *Römermonat*ot kívánjanak a birodalmi gyűlésen összegyűltektől.⁷⁵

⁷⁰ A birodalmi gyűlés válasza a császári propozícióra, 1603. április 26. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 97. Fol. 132v.–133v.

⁷¹ A birodalmi gyűlés válasza a császári propozícióra, 1603. április 26. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 97. Fol. 133v.–134r.

⁷² *Schulze, W.*: Reich und Türkengefahr i. m. 188.

⁷³ A birodalmi gyűlés válasza a császári propozícióra, 1603. április 26. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 97. Fol. 136v.–138r.

⁷⁴ *Heischmann, E.*: Anfänge des stehenden Heeres i. m. 112–113.

⁷⁵ Uo. 113.

Geizkofler szakvéleményében kiszámította, hogy a császár által kért hadsereg öt évi fenntartása összesen 260 *Römermonat*ba kerülne. A rendek — hangsúlyozta a birodalmi fillérmester — is könnyen beláthatják, hogy az általuk ajánlott 54, illetve 40 hónapnyi támogatás semmire sem lenne elegendő. Ezért a birodalmi gyűlésnek legalább 100 *Römermonat*ot három év időtartamra kellene megszavaznia.⁷⁶

Mátyás főherceg a birodalmi gyűlésen összegyűlt rendeknek adott május 15-i válaszában megismételte, hogy a háború sikeres megvívásához — amire minden esély megvan, hiszen az Oszmán Birodalom katonai erejét az anatóliai lázadás leköti⁷⁷ — a *Gemeiner Pfennig* jóváhagyására lenne szükség, azonban a rendek többsége a *Romzug* megajánlása mellett voksolt. A válasz összeállítói kiemelték, hogy a segély mértékében és a fizetési határidőkben eltérő javaslatok közül egyedül a fejedelmek tervezete számít a császári oldal számára elfogadhatónak, és jelentheti a további tárgyalások kiindulópontját. Azonban még ebből az összegből sem tartották lehetségesnek egy 5000 lovasból és 16 000 gyalogosból álló had felállítását és öt évi fenntartását, hiszen egy 3000 fős gyalogezred havi költségei 40 000, míg 1000 lovas havonkénti zsoldja 20 000 rajnai forintot emészt fel. Az Udvari Kamara és Geizkofler számításaira hivatkozva a rendeknek adott válaszban kihangsúlyozták tehát, hogy a megajánlott 54 hónapnyi birodalmi támogatás csak egy évre lenne elegendő. Főleg, amennyiben figyelembe veszik, hogy a hadállítás költségei 1598 óta is folyamatosan emelkedtek.⁷⁸A császári oldal emellett hangsúlyozta, hogy a háború terhei olyan mértékben megnövekedtek, hogy a birodalmi gyűlés segélye és a saját országainak és tartományainak hozzájárulása mellett néhány birodalmi kerülettől az udvar katonai és pénzügyi segítséget kért és kapott.⁷⁹

Mátyás főherceg felkérte tehát a rendeket, hogy ismét gondolják át az uralkodó nehéz helyzetét, és legalább 100 *Römermonat*ot hagyjanak jóvá az elkövetkezendő három esztendőre úgy, hogy az első két évben harmincöt-harmincöt hónapot, az utolsó esztendőben pedig a fennmaradó részt fizessék be a kijelölt birodalmi városokban. A fizetési terminusokat illetően az udvari követség arra tett javaslatot, hogy még abban az évben Keresztelő Szent János, illetve Szent Jakab és Szent Mihály (szeptember 29.) napján történjen meg az első három befizetés. A következő két esztendőben pedig Szent György (április 24.), Szent Jakab és Szent Mihály napjára kellett volna kitűzni a fizetés határidejét, hogy ezzel is a hadállítást és fenntartást lehessen támogatni. A remélt 100 hónapnyi segélyből ugyanis az udvar 9000 gyalogost és 3000 lovas tarthatna fegyverben télen-nyáron – emelte ki az irat.⁸⁰

⁷⁶ Uo. 113–114.

⁷⁷ A dzseláli felkelésről van szó, erre összefoglalóan lásd: *Tóth S. L.*: A mezőkeresztesi csata i. m. 261., 356., 358.

⁷⁸ A császári követség válasza a birodalmi gyűléshez, 1603. május 15. ÖStA HHSStA MEA RA, Fasc. 97. Fol. 166r.–167v.

⁷⁹ A császári követség válasza a birodalmi gyűléshez, 1603. május 15. ÖStA HHSStA MEA RA, Fasc. 97. Fol. 168r.

⁸⁰ A császári követség válasza a birodalmi gyűléshez, 1603. május 15. ÖStA HHSStA MEA RA, Fasc. 97. Fol. 169r.–v.

A császári küldöttség kifejezte azon óhaját is, miszerint a várható hozzájárulásból az ezt megelőzően kapott kerületi, illetve egyéb segélyek összegét ne vonják le.⁸¹ A császár — némiképpen saját kívánságaiért cserében — támogatja, hogy a birodalom rendjei által 1598-ban kijelölt ellenőrök megvizsgálják a birodalmi fillérmester számadásait arról, hogy az előző birodalmi gyűlésen megszavazott 60 hónapnyi segélyt mire költötte el az udvar.⁸²

Az uralkodó megbízottja a birodalmi segély mellett, a fejedelmek és a városok kollégiumának határozatára támaszkodva, a rendektől a *Nachzugot* jóváhagyását is kérte 20 hónapnyi értékben, amelyet az 1598-ban megállapított feltételek mellett lehetett volna beszedni és felhasználni.⁸³

A három kúria képviselői május 25-i — immáron második — válaszukban ismét nem jutottak közös nevezőre a támogatás mértékét illetően. A választófejedelmek és a városok kollégiuma az első válaszukban szereplő támogatás értékét ugyan megduplázták és 80 hónapnyi töröksegély megszavazására tettek javaslatot, úgy hogy a kerületek által adott segélyt nem vonták volna le a hozzájárulásból. A megszavazandó birodalmi támogatást elképzelésük szerint 1606-ig be kellett volna fizetni, méghozzá úgy, hogy az első terminust még 1603-ban Szent Jakab napjára tervezték kitűzni, a másodikat pedig Jézus születésnapjára. A következő három esztendőben pedig a fizetési határidőket Keresztelő Szent János ünnepére és Jézus születésnapjára állapították volna meg.⁸⁴ Az irat — a rendek első válaszához hasonlóan — ismét megemlítette, hogy a választófejedelmek kúriájában helyet foglaló Pfalz képviselői kifejtették, hogy megbízójuk engedélye nélkül 60 hónapnyi támogatásnál többet nem fogadhatnak el.⁸⁵

Ezzel szemben a fejedelmek kúriája ugyanezre a terminusra 90 *Römermonat* megszavazása mellett kardoskodott. Javaslatuk szerint az első két évben huszonöt-huszonöt, míg a második két esztendőben húsz-húsz hónapot kellett volna a rendeknek a kijelölt birodalmi városokban befizetniük.⁸⁶ A rendek emellett ismételten hangsúlyozták azon kérelmüket, miszerint a császár ne terhelje meg őket a birodalmi segélyen túl egyéb rendkívüli vagy kerületi támogatás kérésével.⁸⁷

A *Nachzuggal* kapcsolatban a birodalmi kerületeket bízták volna meg azal, hogy a Német-római Birodalom területe elleni török támadás esetén készen

⁸¹ A császári követség válasza a birodalmi gyűléshez, 1603. május 15. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 97. Fol. 170r.

⁸² A császári követség válasza a birodalmi gyűléshez, 1603. május 15. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 97. Fol. 170r.–171r.

⁸³ A császári követség válasza a birodalmi gyűléshez, 1603. május 15. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 97. Fol. 172r.–v.; *Heischmann, E.*: Anfänge des stehenden Heeres i. m. 114.; *Stieve, F.*: Politik Bayerns i. m. 636.

⁸⁴ A birodalmi gyűlés második válasza, 1603. május 25. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 97. Fol. 177v.

⁸⁵ A birodalmi gyűlés második válasza, 1603. május 25. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 97. Fol. 178r.

⁸⁶ A birodalmi gyűlés második válasza, 1603. május 25. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 97. Fol. 177v.

⁸⁷ A birodalmi gyűlés második válasza, 1603. május 25. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 97. Fol. 178r.

álljanak elhárítására. Összeget azonban, amiből ezen csapatokat ki kellett volna állítani, nem határoztak meg.⁸⁸

A rendek részéről felmerült annak is a lehetősége, hogy II. Miksa császár terveinek megfelelően a Német Lovagrendet a Magyar Királyság területére telepítsék, így egy állandó birodalmi katonai jelenlétet lehetne biztosítani a törökelleni végvidéken.⁸⁹

A császári követség a rendek ajánlatával kapcsolatban még mindig elégedetlenségének adott hangot. A május 27-i válaszban kifejtették, hogy a 90 vagy 86 római hónapra négy évre, illetőleg a 80 *Römermonatra* három esztendőre lenne mindenképpen szükség a háború sikeres megvívásának érdekében, amihez mindhárom kúria egységes támogatását kérték.⁹⁰

Az udvari követség a rendek által ajánlott fizetési határidőket sem tartotta megfelelőnek, hiszen a töröksegély esedékes hányadának kései beszédése súlyos fönnakadást okozhatott a sereg felállításában és eltartásában. Az uralkodót pedig ez kölcsönök felvételére kényszerítette volna, míg a fizetetlen katonák kénytelenek lennének elmaradt zsoldjuk „pótlását” az ártatlan alattvalók kirablásából fedezni. Ezért az udvar a következő évekre a Laetare ünnepre (húsvétot megelőző harmadik vasárnap) és Mária születésének a napjára (szep-tember 8.) tűzte volna ki a fizetési terminusokat.⁹¹

Mátyás főherceg a rendeknek adott második válaszában ismét kifejtette, hogy a rendek által panaszolt rendkívüli hozzájárulásokra kérésére a rendkívül nagy veszély ad okot, és egyben reményét fejezte ki, hogy erre a továbbiakban nem lesz szükség, mivel a birodalom a háború fenntartásához megfelelő mértékű támogatást biztosít az udvarnak.⁹²

Azért, hogy a töröksegélyből a kerületek ne vonják le a már előzetesen nyújtott támogatásaik költségét, az udvar kénytelen volt beletörődni, hogy a *Nachzug* értékét nem határozták meg, hanem az egyes kerületekre, illetve rendekre bízták, hogy a birodalmat fenyegető török támadás esetére megfelelően felszerelt katonasággal álljanak készenlétben.⁹³ A lovagrend Magyarországra telepítésére pedig az időpontot nem látta alkalmasnak a császári megbízott.⁹⁴

⁸⁸ A birodalmi gyűlés második válasza, 1603. május 25. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 97. Fol. 179v.

⁸⁹ A birodalmi gyűlés második válasza, 1603. május 25. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 97. Fol. 180r.; *Heischmann, E.*: Anfänge des stehenden Heeres i. m. 114–115.; *Mayr, J. K.*: Türkenpolitik Erzbischof Wolf Dietrichs i. m. 274.

⁹⁰ A császári követség nyilatkozata, 1603. május 27. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 97. Fol. 196r.–v.

⁹¹ A császári követség nyilatkozata, 1603. május 27. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 97. Fol. 196v.–197v.

⁹² A császári követség nyilatkozata, 1603. május 27. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 97. Fol. 198r.

⁹³ A császári követség nyilatkozata, 1603. május 27. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 97. Fol. 199r.–v.

⁹⁴ A császári követség nyilatkozata, 1603. május 27. ÖStA HHStA MEA Fasc. 97. Fol. 200r.; *Heischmann, E.*: Anfänge des stehenden Heeres i. m. 115.

Három nappal később — 1603. május 30-án — a rendek végül elfogadták a 86 *Römermonat* támogatás megadását az elkövetkező négy évre, az udvar által megszabott terminusoknak megfelelően.⁹⁵

A birodalmi gyűlés határozata a töröksegély ügyében

Az 1603. július 3-án kibocsátott birodalmi gyűlési határozat rögzítette és szentesítette a rendek és az uralkodó megegyezését. Az irat — hasonlóan az 1594. és az 1598. évi birodalmi határozatokhoz — először megindokolta a pozíció bevezetőjéből átemelt szövegrészekkel – immáron nem csupán a rendek, hanem az egész Német-római Birodalom előtt a gyűlés összehívásának az okait (a békekötési kísérlet kudarca, a török megbízhatatlansága).⁹⁶

A jóváhagyott töröksegély összege mellett, amelyből a birodalmi kerületek támogatását nem lehetett levonni, természetesen meghatározták a fizetési terminusokat is. Eszerint az 1603. évben Szent Jakab napját és Jézus Krisztus születése napját, a következő három esztendőben pedig a húsvétot megelőző harmadik hét vasárnapját, valamint Mária születése napját adták meg fizetési határidőnek.⁹⁷

Az udvar ismételten megkapta a birodalmi rendektől a felhatalmazást, hogy a befolyt összegeket saját tetszése szerint ossza el, azzal a kikötéssel, hogy ezt semmi egyéb, csak a zsoldba fogadott katonaság fizetésére fordíthatja. Bár az előző birodalmi gyűlés végzésének értelmében a tíz birodalmi kerület képviselőiből, valamint a két — a rendek által megbízott — ellenőrből (Philipp Ludwig von Neuburg palotagróf és Georg Ludwig von Leuchtenberg gróf) bizottság alakult, hogy a birodalmi fillérmester elszámolásait ellenőrizze.⁹⁸

A Német-római Birodalom elleni török támadás esetére az ennek elhárítására rendelt *Nachzug* hiányában a birodalmi gyűlés határozata arra intette a kerületeket és magukat a rendeket, hogy egy ilyen alkalommal megfelelő számú fegyverrel álljanak készen a német területek megvédésére.⁹⁹

Az alattvalóknak a matrikula alapján kiosztott adón túl egyéb formában is hozzá kellett járulniuk a háború költségeihez. A plébánosok és prédikátorok buzdítására ugyanis a templomok előtt kihelyezett ládákban könyöradományokat gyűjtöttek a háborúban megsebesültek, a betegek és az ispotályok jobb ellátására. Ezt az alamizsnát a városok és falvak előljáróinak össze kellett gyűjteniük és az előírt letéti helyre el kellett szállítaniuk.¹⁰⁰

⁹⁵ A birodalmi gyűlés válasza a császári követség nyilatkozatára, 1603. május 30. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 97. Fol. 202r.–204r.; *Heischmann, E.*: Anfänge des stehenden Heeres i. m. 115.; *Stieve, F.*: Politik Bayerns i. m. 640.; *Mayr, J. K.*: Türkenpolitik Erzbischof Wolf Dietrichs i. m. 275.

⁹⁶ A birodalmi gyűlés határozata, 1603. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 99. Fol. 2.–6.

⁹⁷ A birodalmi gyűlés határozata, 1603. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 99. Fol. 10.–11.

⁹⁸ A birodalmi gyűlés határozata, 1603. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 99. Fol. 12.–13.; *Schulze, W.*: Reich und Türkengefahr i. m. 328.

⁹⁹ A birodalmi gyűlés határozata, 1603. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 99. Fol. 15.–16.

¹⁰⁰ 1603.: A birodalmi gyűlés határozata, 1603. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 99. Fol. 17.–18. A két korábbi birodalmi gyűlésen is szerepelt a határozatok között ilyen cikkely: 1594.: A birodalmi gyűlés határozata, 1594. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 91. Fol. 7v.; 1598.: A birodalmi gyűlés határozata, 1598. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 94. Fol. 400r.–401r.; *Wölfinger Ildikó*: Az 1594-es birodalmi gyűlés határozatai a magyar háborút illetően. *Documenta Historica* 15. Szeged, 1994. 10–11

A birodalmi gyűlésen — hasonlóan az 1594. és az 1598. évi birodalmi gyűlés határozataihoz — a rendek és az uralkodó megállapodtak az adó megfizetését halogatók büntetésével kapcsolatban is. Az udvar azokat a rendeket, akik Alsó- vagy Felső-Ausztriában is földterületeket bírtak, újra mentesíteni kívánta mindkét (birodalmi és tartományi) adó egyidejű megfizetése alól.¹⁰¹A tárgyalások azonban nem hoztak előrelépést a *Romzug* megreformálását, illetve kiegészítését illetően.¹⁰²

Összegzés

Az előterjesztésben az Oszmán Birodalommal kötendő előnyös béke lehetetlenségére, az Erdélyi Fejedelemség és a Havasalföldi Vajdaság birtoklására, valamint a Kanizsa elvesztésével súlyos veszélybe került belső-ausztriai tartományok és az egész Német-római Birodalom, valamint Itália megvédésére hivatkozó császári udvar az 1603. évi regensburgi birodalmi gyűlésen is az adó megajánlásával kapcsolatban csak részsikereket ért el. Az öt évre 5000 lovas és 16 000 gyalogos kiállítására és eltartására kért összesen 260 hónapnyi segélynek időarányosan kevesebb, mint a felét — hozzávetőlegesen 41%-át — szavazták meg a rendek: négy évre 86 *Römermonat*ot. Ez a támogatás is azonban duplája volt a választófejedelmek és a városok kúriájának eredetileg — a propozícióra adott első válaszban szereplő — felajánlásának, a 40 hónapnyi *Romzug*nak 3 évre történő megszavazásának. A rendek pedig már ekkor jelezték, hogy az adó felhasználását a katonaság zsoldba fogadásánál az uralkodó tetszésére bízzák.

Az 1603. évi regensburgi birodalmi gyűlés töröksegéllyel kapcsolatos tárgyalásainak összefoglalása

	A császári oldal		A birodalmi rendek
Propozíció	<i>Gemeiner Pfennig</i> vagy 5 000 lovas és 16 000 gyalogos eltartása öt évre	Válasz a császári propozícióra	A választófejedelmek és a városok kollégiuma: 40 hónap 4 évre. A fejedelmek kúriája: 54 hónap 3 évre
A császári oldal válasza	100 hónapnyi 3 évre	A birodalmi rendek második válasza	A választófejedelmek és a városok kollégiuma: 80 hónap 4 évre. A fejedelmek kúriája: 90 hónap 4 évre
A császári oldal második válasza	90 vagy 86 hónap 4 évre vagy 80 hónap 3 évre	A birodalmi rendek harmadik válasza	86 hónap 4 évre

¹⁰¹ A birodalmi gyűlés határozata, 1603. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 99. Fol. 18.–24.

¹⁰² A birodalmi gyűlés határozata, 1603. ÖStA HHStA MEA RA, Fasc. 99. Fol. 50–55.; *Schulze*, W: Reich und Türkengefahr i. m. 348.

A császári követség felvetését, miszerint a súlyos veszélyre és a *Romzug* elértéktelenedésére való tekintettel a birodalmi támogatást a rendek *Gemeiner Pfennig*ben hagyják jóvá, a kúriák képviselői az 1594. és az 1598. évhez hasonlóan leszavazták. A fejedelmek kollégiumában az ezen adónem mellett kardoskodó ausztriai követek és egyházi klienseik érveivel szemben a többség azt hangoztatta, hogy a birtokok és az alattvalók összeírása és az egész rendszer működtetése túl nagy költséggel járna, s emellett a fejedelmek vagyona nyilvánosá válna. Egyes rendek arra hivatkoztak, hogy saját tartományuk rendjeivel szerződést kötöttek, miszerint a töröksegély alapjának a *Römermonat*ot kell tekinteni.¹⁰³

Azért, hogy a töröksegélyből a kerületek ne vonják le a már előzetesen nyújtott támogatásaik költségét, az udvar kénytelen volt beletörődni abba, hogy a *Nachzug* értékét nem határozták meg, hanem az egyes kerületekre, illetve rendekre bízták, hogy a birodalmat fenyegető török támadás esetére megfelelően felszerelt katonasággal álljanak készenlétben. Ez azonban véleményem szerint nem járt komoly presztízsveszteséggel az uralkodóra nézve.

Talán ennél súlyosabb kudarcnak tekinthető, hogy a matrikula megreformálását és kiegészítését nem sikerült az udvarnak elérnie, hiszen a régi érték visszaállításával (a 128 000 rajnai forint az akkori 60 000 rénes forint értékének kétszerese volt) a birodalmi töröksegély értéke megduplázódhatott volna. Ez 4 évre 5 000 000 forint helyett több mint 10 000 000 forint jelenthetett volna.

A protestáns rendek ellenzékben lévő részének azon kísérlete, hogy a töröksegély jóváhagyását ismét összekapcsolják sérelmeik (felekezeti kérdések, többségi elv érvénytelenítése a török elleni adó megszavazásánál, birodalmi forgalomban lévő érmék értékének ügye) orvoslásával, gyakorlatilag már a birodalmi gyűlés megkezdése előtt zátonyra futott. Mint bemutattam, a három kúria kálvinista és lutheránus tagjai az 1603 februári heidelbergi tanácskozáson hiába hangoztatták, illetve hozták nyilvánosságra ezen elvi elhatározásukat, hiszen legbefolyásosabb politikai vezetőjük, a pfalzi választófejedelem a követeinek adott instrukciójában kifejtette, hogy elkerülhetetlen a császár támogatása, és ezért 35 hónap mértékű segély megszavazásáig szabad kezet adott nekik a tárgyalásokon.¹⁰⁴ A protestáns rendek — hasonlóan az előző két birodalmi gyűléshez — ez alkalommal is elismerték a török veszély súlyosságát, és ha vonakodva is saját politikai érdekeiket kénytelen-kelletlen ennek rendelték alá. El kell azonban ismerni, hogy a választófejedelmek kollégiumában a Pfalz által vezetett „ellenzék” mindig a többség által jóváhagyni szándékozott segély mértéke alatti támogatás megszavazását pártolta, mint ahogy ez a rendek által az előterjesztésre adott első két válaszból is kiviláglik.

Az udvar ez alkalommal is eddigi törökellenes politikájának hű támogatóiban bízhatott: a választófejedelmek kollégiumában a mainzi érsekre és a szász választófejedelmi adminisztrátorra, a fejedelmek kúriájában pedig a salzburgi

¹⁰³ Schulze, W.: Reich und Türkengefahr i. m. 188.

¹⁰⁴ Schulze, W.: Reich und Türkengefahr i. m. 144.; Stieve, F.: Politik Bayerns i. m. 382.; Albrecht, D.: Maximilian I. i. m. 378.; Kraus, A.: i. m. 73–74.

érsekre és a bajor hercegre. A fejedelmek kollégiumának e két meghatározó rendje — úgy tűnik — félretette az eddig a birodalmi gyűléseken is jellemző rivalizálását, és egymással szoros összhangban dolgozott.¹⁰⁵

THE QUESTION OF ANTI-OTTOMAN AID AT THE IMPERIAL ASSEMBLY
OF REGENSBURG IN 1603

by Péter Zoltán Bagi
(Summary)

The decree proclaimed by the imperial assembly on 6 April 1598 represented a hardly-fought out compromise between the estates and the ruler in the matter of the anti-Ottoman aid. By the first year of the 17th century the schedule of the imperial aid of sixty Römermonate which had been voted at Regensburg in 1598 had expired, and the military events in Hungary and the rapid deterioration of its financial situation compelled the court to make a bid for a new supply of money. In the present study I aim to present the ways in which the imperial court tried at the imperial assembly at Regensburg in 1603 to obtain the financial aid needed for the equipment and maintenance of 5000 horsemen and 16000 infantry, altogether an aid for 160 months. Of course, I also examine the responses with which the estates countered the imperial propositions, as well as the decrees of the assembly.

¹⁰⁵ *Mayr, J. K.*: Türkenpolitik Erzbischof Wolf Dietrichs i. m. 273–274.